

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRAK OLVASÓSZOLGÁLATA ÉS A HALLGATÓK

NÉMETH ZSÓFIA

Az egyetemi könyvtár és a többi tudományos könyvtár között az egyik legnagyobb különbség abban áll, hogy az előbbi – mint felsőoktatási könyvtár – alapfunkciójából fakadóan részt vállal az egyetem oktató-nevelő munkájából: egyrészt a hallgatók szakirodalmi ellátásának bázisintézménye, másrészt elvárják tőle, hogy „támogassa a hallgatókat a szakirodalom használatának elsajátításában, az önálló ismeretszerzéshez szükséges jártasság és készség megszerzésében.”¹

Az egyetemi könyvtár szolgáltatáspolitikáját úgy kell meghatározni, hogy az olvasószolgálati munka kiegészítse, teljessé tegye az egyetem oktató-nevelő tevékenységét.² A könyvtár az egyetemen folyó oktatómunka egyik összetevője, aktív résztvevője. Mindez nem jelenti azt, hogy tevékenysége azonos lenne az oktatókéval, de tevékenységének tartalma szorosan kötődik az egyetemi oktató-nevelő munkához.³ A hallgatók szakirodalom olvasását alapvetően oktatóik befolyásolják. Kevés hallgató olvas többet, mint amennyit számon kérnek tőle. Azonban az olvasási kedvet, a szakirodalom iránti érdeklődést a könyvtár a maga szolgáltatásaival jelentős mértékben fokozni tudja.⁴

Az olvasószolgálat helye a könyvtár szervezetében

Ha a könyvtár és információszolgáltatás közé egyenlőséget teszünk, és az információszolgáltatás fogalmába beleértjük az információt, illetve az információt hordozó dokumentumok gyűjtését, feltárását, tárolását és kézbeadását is, úgy talán megkockáztathatjuk azt a kijelentést, amely szerint a könyvtár egyetlen nagy olvasószolgálati organizmus. Ha végigtekintünk azokon a szervezeti változásokon, amelyeket az utóbbi két évtized folyamán egyetemi könyvtáraink terveztek vagy végrehajtottak, megbizonyosodhatunk arról, hogy a törekvések „használó-barát” könyvtári szervezetek kialakítása irányába mutatnak. Olyan szervezetek alakultak ki, illetve vannak kialakulóban, amelyek középpontjában a felhasználó áll, aki köré a szolgáltatásrendszer és az állomány felépül. A ma egyetemi könyvtára éppen ezért nem statikus szervezet, a szervezet javítása, az igények változásaira reagáló módosítása állandó feladat. A mérleg nyelve a különböző munkafolyamatok és funkciók centralizációja és decentralizációja között ingadozik.⁵

A hagyományos, „funkcionális” könyvtári szervezetet több egyetemi könyvtárunkban felváltotta a szakreferensi (vertikális) elemeket azonos szervezeti egységben tömörítő szervezet, amelynek egyik fő előnye, hogy ugyanaz a könyvtáros ismerkedik meg a mű tartalmával a beszerzendő dokumentum kijelölésekor, ugyanő veszi kézbe a tárgyi fel-

tárás során, valamint tájékoztatás, illetve bibliográfiai munka céljából.⁶ Ennek az elgondolásnak az alapján működik mintegy két évtizede Debrecenben a KLTE Egyetemi Könyvtárában a Szakreferensi Osztály, a Pécsi Egyetemi Könyvtárban pedig az Állam- és Jogtudományi Kar partnereként a Jogtudományi Osztály, majd a Közgazdaságtudományi Kar stabilizálódásával párhuzamosan kialakult Közgazdaságtudományi Osztály.⁷

Másutt – így a JATE Központi Könyvtárában – a hagyományos, funkcionális rendszer meghatározta szervezeti keretekbe illeszkednek a szakreferatúra vertikális elemei.

Mindkét szervezeti megoldásban kulcskérdés a belső információs és koordinációs rendszer kiépítése és zökkenőmentes működtetése. A szakelemekre felépített könyvtári rendszerben az interdiszciplináris igények megfelelő kielégítése, valamint a szolgáltatások jellegének, irányának, mélységének egységesítése érdekében van szükség kölcsönös információra és koordinálásra a szervezet egyes egységei között. A funkcionális rendszerben pedig a vertikális (szaktudományi) elemeknek a szolgáltató munkába való harmónikus beilleszkedését kell biztosítani. Az egyetem és könyvtár közötti, az olvasószolgálati munkát meghatározó információáramlást a vertikális szervezetben a szakrészlegek (szakreferensek) feladatának tekintik.⁸ A funkcionális szervezetben az igazgatás és a hálózati osztály töltik be az információközvetítő szerepet.

Mind a vertikális, mind a hagyományos (funkcionális) szervezeti struktúrában külön – ha úgy tetszik: „központi” – olvasószolgálati osztály működik, amelynek feladata a hagyományos olvasószolgálati tevékenységek ellátása, az olvasók közvetlen kiszolgálása (kölcsönzés, az olvasóterem üzemeltetése, raktári kiszolgálás, tájékoztatás). Mindkét szervezetben a központi olvasószolgálat és tájékoztatás mellett olvasószolgálati feladatot lát el minden olyan részleg, amely speciális gyűjteményeket vagy információtárakat kezel. Ahol külön folyóirat-olvasóterem van, ott a folyóirat-olvasótermet működtető szervezeti egység gondoskodik az olvasók kiszolgálásáról, beleértve a gyűjteményhez kapcsolódó tájékoztató tevékenységet is.

Az új szervezeti törekvések leglátványosabb fejleménye az olvasószolgálati funkció ellátása szempontjából a szaktájékoztatás és az ún. általános tájékoztatás különválása. Az „általános tájékoztatás” nem egyszerűen a „technikai tájékoztatás” vagy „felvilágosítás” új terminológiája. Bár a fogalom – általános tájékoztatás – tartalma még nem látszik teljesen tisztázottnak, annyi kétségtelen, hogy a feladat végzésével megbízott könyvtárosok általában egyetemet végzett, könyvtárosi szakképesítéssel is rendelkező, nem egyszer egyetemi doktori fokozatot is megszerzett, nyelveket tudó könyvtárosok, akik tanult egyetemi szakjuk területén szaktájékoztató és egyéb szakreferensi feladatokat is ellátnak, de szolgálati beosztásuk nem a szakrészlegekhez (vagy szakreferensi osztályhoz), hanem az olvasószolgálati osztályhoz fűzi őket.

A szakosztályokban vagy szakreferensi osztályban tömörülő szakreferens könyvtárosok részvétele a hallgatók tájékoztatásában általában a különleges szakértelmet igénylő esetekre korlátozódik, valamint bibliográfiai bevezetők, kalauzok készítésében manifesztálódik. Többen szakreferensi tevékenységnek tekintik a hallgatóknak tartott könyvtárhasználati bevezetések tartását is, s magától értetődően szakreferensi feladat a hallgatók szakirodalmi (informatikai) oktatása. Jó kollegális kapcsolatok megléte esetén – ami egyébként a könyvtári team-munka alapfeltétele – az általános tájékoztatók és a szak-

referensek egymással konzultálva oldanak meg egy-egy nehezebb tájékoztatási feladatot. Előfordul, hogy valamely probléma tisztázása érdekében az illetékes (például a hallgató feladatát kijelölő) egyetemi oktató tanácsát is ki kell kérni.

A hallgatók tájékoztatása a könyvtárról és a szakirodalomról

A fiatal egyetemi hallgató nem tudja pontosan, milyen segítséget várhat az egyetemi könyvtártól. Ezért a könyvtár olvasószolgálatának elsődleges feladata

- bevonni a hallgatókat a könyvtár használatába, megismertetni őket a könyvtár nyújtotta lehetőségekkel, megtanítani őket a könyvtár és a szakirodalom használatával kapcsolatos legfontosabb ismeretekre, s mindezzel segíteni abban, hogy otthonossá váljanak a könyvtár és a szakirodalom világában, és
- kiszolgálásukkal – tájékoztatással és a keresett (illetve szükséges) irodalom kézbeadásával – felébreszteni és megőrizni érdeklődésüket és bizalmukat a könyvtár iránt.

A könyvtárhasználati bevezetések (könyvtárlátogatás, s az azt követő könyvtárhasználati gyakorlatok), majd a szakirodalmi ismeretek oktatása során a hallgatók számos ismeretet szereznek *általában* a könyvtárról, a könyvtárhasználatról, a szakirodalmi tájékozódás eszközeiről vagy éppen a hazai szakirodalmi információs rendszerrel, a számítógépes tájékoztatás helyzetének pillanatnyi állásáról. Amikor azonban valamely *meghatározott feladattal* keresi fel a hallgató a könyvtárt: adatot kutat vagy egy téma kidolgozásához gyűjt irodalmat, a könyvtáros egyéni tájékoztatás (konzultáció) keretében segítheti a szervezett oktatás folyamán szerzett ismeretek alkalmazásának a begyakorlását. Az sem ritka eset, hogy a tájékoztatást kérő hallgatónak semmiféle szakirodalomismereti „előiskolázottsága” nincs: kevésbé járatos a könyvtárhasználatban és a tájékozódás forrásait nem, vagy alig ismeri. Mindezek figyelembevételével tisztázásra vár az a kérdés, hogy milyen legyen a könyvtáros által nyújtott segítség jellege és mértéke.

Sok tájékoztató könyvtáros úgy gondolja, elegendő, ha minimális segítséget ad az olvasónak, aki ennek alapján elboldogul egymaga is. Ez a könyvtárostípus megmutatja az olvasónak, hogy a mű, amelyet keres, hol található, illetve hogyan férhető hozzá. Arról már nem győződik meg: problémája, feladata megoldásához az olvasó valóban a keresett kiadványnak veszi-e legjobb hasznát.⁹ A témához irodalmat keresőnek megmutatja a szakkatalógus megfelelő részét, és ezzel befejezettnek tekinti a tájékoztatást, bibliográfiát, egyéb forrást nem mutat, nem ajánl. Ez a tájékoztatási módszer, amely csak a könyvtáros által legszükségesebbnek vélt információ megadására korlátozódik, kényelmes a könyvtárosnak, az olvasóban pedig a függetlenség érzetét kelti. Hatékonysága azonban megkérdőjelezhető, s inkább a felületes eligazítás, semmint az akár technikainak nevezhető tájékoztatás fogalomkörébe tartozik.

Az ellenkező végletben a problémamegoldás főszereplője a könyvtáros. Illusztrálásul szolgáljon annak a szakdolgozatát készítő egyetemi hallgatónak az esete, aki a „Ki vetette fel először a harmincmillió magyar gondolatát?” kérdéssel keresett fel egy B-típusú közművelődési könyvtárt, annyit még „elárulva”, hogy „a századforduló idejéről van szó”.

A könyvtáros majdnem két órát fordított a keresésre, majd a procedura végén a releváns információt tartalmazó könyvet a megfelelő helyen kinyitva adta a hallgató kezébe. Ez utóbbi meglepedéssel könyvelte el, hogy miközben a könyvtáros az adatot kereste, ő maga „egyéb ügyeivel foglalkozott, s a kívánt név megszerzésére kb. öt percet fordított.”¹⁰ Az esetet elrettendő példaként és nem követendő gyakorlatként idéztem. Az egyetemi oktatás érdekeit, a hallgató képzését az szolgálja, ha a könyvtáros a hallgatóval együtt keresi a szükséges információt, nem pedig helyette és nélküle. Mint ahogy szakdolgozathoz, egyetemi doktori értekezéshez sem állít össze a könyvtáros irodalomjegyzéket,¹¹ hanem rávezeti a keresőt az irodalomkutatás módszereire, kezébe adja a tájékozódás forrásait, és – ha megvannak a szükséges ismeretei – tanácsokkal, ötletekkel, akár könyvek, folyóiratcikkek ajánlásával is segíti munkáját. (Itt – az előbbi esethez hasonlóan – etikai kérdésről is szó van: a dolgozatban közölt bibliográfia, forrásjegyzék a dolgozat elbírálása során érdemjegyet befolyásoló tényező.)

Az eligazító jellegű tájékoztatás során a könyvtáros nem vesz részt a keresésben, az ellenkező végtel pedig az olvasót kárthatja tétlenségre. Az egyetemi hallgató tájékoztatása valamiféle közbülső, túlzásoktól mentes módszert kíván, amelynek lényege, hogy információs (tájékoztatást adó) és instruktív (a tájékozódás eszközeinek használatát tanító) elemek kombinációja. Munkát ad könyvtárosnak és olvasónak egyaránt, azt jelenti, hogy a hallgató a könyvtárossal együtt, annak vezetésével keresi a szükséges adatot, információt. Erre a kalauzolásra addig van szükség, amíg a hallgató sínre nem kerül, el nem jut a megfelelő forrásokhoz, irodalomhoz, adathoz. Az együtdolgozás során olyan munkakapcsolat létesül tájékoztató könyvtáros és tájékoztatott hallgató között, amely hangulatában emlékeztet arra a személyes kapcsolatra, amely az egyetemi szemináriumok oktatás családi hangulatú formában tanár és tanítvány között kialakul, s ami tartalmat ad annak a sokszor frázisszerűen hangoztatott elvnek, hogy a könyvtárosnak a maga sajátos könyvtári–könyvtárosi eszközeivel kell bekapcsolódnia az egyetemi oktatás folyamatába.

Az egyetemi hallgatók információs kultúrája, könyvtárhasználati készsége rendkívül széles skálán mozog. Ez természetes: képességeik, ismereteik, tanulmányi eredményeik, törekvéseik sem egyformák. A hallgatók könyvtári–bibliográfiai tájékozottságának, a kutatott témával kapcsolatos előzetes ismereteinek megfelelően alkalmazunk egy-egy esetben más és más tájékoztatási stratégiát, módszert.

A tájékoztatás szintjét, jellegét az a szolgáltató hely is meghatározza, ahol a könyvtáros a tájékoztatást adja.

A *kölcsönző pultnál* dolgozók helyhez kötöttségük miatt csak eligazításszerű tájékoztatást tudnak szolgáltatni, egyfajta *továbbító szolgálatot* látnak el: ahhoz a szolgáltató helyhez irányítják a tájékoztatást igénylő olvasót, ahol igényeinek a kielégítése a legvalószínűbb. A könyvtár kölcsönzőjében végzett, effajta irányító jellegű tájékoztatás jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni. A mögötte álló tudásszint nem lebecsülendő: a könyvtár szolgáltató helyeinek, az ott rejlő információk lehetőségeinek pontos ismeretét feltételezi, valamint azt a képességet is megkívánja, hogy a könyvtáros gyorsan fel tudja mérni a kérdés alapján: hová kell irányítani a kérdezőt. A kölcsönzési nyilvántartás egyébként a hallgatók tájékoztatásának egyik legfontosabb információs bázisa, a tömege-

sen a keresett művek megszerzésének nélkülözhetetlen eszköze. Az egyetemista számára életkérdés, hogy a tanulmányaihoz szükséges irodalomhoz késedelem nélkül hozzájusson. Egy-egy szemináriumi olvasmány számonkérése idején a hallgatók szinte pillanatok alatt hazaviszik a kölcsönözhető példányokat. A megkésett hallgatónak ekkor igen nagy segítséget jelent, ha tájékoztatjuk arról, kinél van kölcsön a keresett példány. A kölcsönző olvasók között általában mindig akad egy évfolyamtárs, csoporttárs, vagy egyenesen kollégiumi szobatárs, akivel a könyv használatában osztozni lehet.

Az *olvasótermekben* az utóbbi tíz-tizenöt esztendő jelentős változásokat hozott. Az egyetemi könyvtárak korszerűsített olvasótermeiben, az új könyvtárpéletek olvasói tereiben megszűnt „az olvasótermi felügyelő” funkció. A felügyelő forgalomregisztráló és az illegális könyveltávolítást megakadályozó szerepét ma még emberi munkaerővel működtetett, de gépesíthető ellenőrző szolgálat vette át, illetve a szabadpolcos állományt folyamatosan gondozó könyvtárkezelők gondoskodnak a renitens (könyvrongáló vagy hangoskodó) könyvtárlátogatók megfékezéséről.¹²

A területnövekedés és a szabadpolcos állomány számszerű növekedése, valamint az összetételében bekövetkezett minőségi változások: a tankönyv-, tanulmányi irodalom mellett a „továbbvezető” tudományos irodalom fokozott térnyerése szükségessé tették tájékoztató feladattal megbízott, megfelelő felkészültségű, jó pedagógiai érzékkel és kommunikációs adottságokkal rendelkező könyvtárosok állandó jelenlétét az olvasóteremben.

Az olvasótermek a hallgatók tájékoztatásában kulcspozíciót foglalnak el. A JATE Központi Könyvtárában azt tapasztaljuk, hogy irodalomkutató, adatkereső feladatuk megoldása érdekében a közművelődési könyvtárak szabadpolcos rendszerében könyvtárhatalmossá nevelkedett fiatal hallgatók igen nagy része az olvasóteremben kezdi meg a tájékozódást. Az olvasótermi könyvtáros a teremrendszerben szabadon mozog, s mivel a mintegy tizenötezer kötetes könyvolvasótermi állományt ugyanilyen nagyságrendű – földrajzilag az olvasótermekkel egységet képező – segédkönyvtár egészíti ki: a helyszínen meg tudja adni a szükséges segítséget, illetve továbbirányíthatja a hallgatókat a könyvtár más szolgáltató helyeire.

A könyvtári tájékoztatás fontos színtere a *katalógusok* mellett felállított tájékoztató ügyelet.¹³ Úgy is fogalmazhatjuk: itt van a tájékoztató könyvtáros egyik fő vadászterülete. A témájukhoz irodalmat kereső hallgatók, s köztük igen nagy számban a referátumot író, szakdolgozatukhoz anyagot gyűjtő felsőbb évesek a könyvtár könyvkatalógusaiban kezdik a keresést, sokszor anélkül, hogy bibliográfiákat és egyéb tájékoztató eszközöket fellapozva folyóiratcikkek, tanulmányok felkutatására is gondolnának.

Régi épületekben működő egyetemi könyvtáraink katalógustermei kevéssé vonzóak. A katalógusok mellett elhelyezett segédkönyvtár és egyéb szabadpolcos anyag csökkentheti a katalógusok monumentalitásának nyomasztó hatását,¹⁴ de a kizárólag katalógusokat tartalmazó helyiségben e nyomasztó hatást egyedül a barátságos, közvetlen hangvételű tájékoztatás enyhítheti. Különösen fontos e szempontnak az érvényesítése a katalógushasználatban kevéssé járatos egyetemi hallgatók esetében. Míg a kölcsönzőben vagy az olvasóteremben a hallgatók igen gyakran maguk kezdeményeznek beszélgetést, a katalógusok mellett szolgálatot teljesítő könyvtárost ritkán szólítják meg. Itt fokozott

jelentősége van a könyvtáros viselkedésének, az ún. hangtalan kommunikációnak. Egyfajta „body language”, néma biztatás ez, amely elkerülhetővé teszi, hogy a tájékoztatást kérő mentegetőzve, a „zavarásért” elnézést kérve forduljon a könyvtárhoz.¹⁵

Zárja e gondolatsort egy részlet *Vértesy Miklósnak Király István* akadémikussal folytatott beszélgetéséből:

K.: „Mindenesetre baj, hogy a hallgatók közt sok a szerény, félénk természetű, aki nem mer kérdezni a könyvtárostól, s ezért sok esetben tudatlan marad, nem tanulja meg a könyvtár használatát, a katalógusfajtákat.”

V.: „Sajnos be kell vallani, hogy a könyvtárosok közt viszont akadnak rosszkedvűek, morcosak, akik csak nemszeretem módon vagy még így sem adnak mindenre kiterjedő felvilágosítást, akik nem szólítják meg a tanácstalan lézengőket.”

K.: „Ezen lehetőség szerint segíteni kell, mert a könyvek megszerettetése, a könyvtár használatának megtanítása elsősorban a könyvtárosok dolga, ebben a legtöbbet ők segíthetnek.”¹⁷

A szakirodalom rendelkezésre bocsátása

Az egyetemi könyvtár állományának van egy, az egészhez képest viszonylag kis része, amely állandóan vagy lökésszerűen rendkívül nagy keresletnek van kitéve. A tanulmányokhoz előírt anyagról van itt szó: tankönyvekről, jegyzetekről, kötelező olvasmányokról. Jogos elégedetlenséget vált ki a hallgatók körében, ha ehhez az anyaghoz nem tudnak hozzájutni. Folyóiratcikkek esetében jó szolgálatot tesz fénymásolással előállított többpéldányok rendelkezésre bocsátása. A könyvek beszerzendő példányszáma nem számítható ki mérnöki pontossággal. A szükségletet olyan tényezők befolyásolják, mint a hallgatók saját könyvvásárlása, a tanszéki, tanszékcsoporti könyvtárak közreműködése a hallgatók tanulmányi anyaggal való ellátásában, a kollégiumi könyvtárak felszereltsége, valamint az egyetem székhelyén működő könyvtárak részvétele a hallgatók tanulmányi anyaggal való kiszolgáltatásában.¹⁷ Egyetérthetünk azzal az állásponttal, hogy az alapvető cél az, hogy a legfontosabb tanulmányi anyag meglegyen a hallgató saját könyvtárában, s az egyetemi könyvtár fő feladata az ún. „továbbvezető”, kiegészítő szakirodalomról való gondoskodás legyen.¹⁸

Mivel a tanulmányi irodalom – s különösen a hullámokban érkező érdeklődésnek kitett könyvek – magas példányszámban való rendelkezésre bocsátása önmagában nem old meg semmit (annyi példányt nem lehet és nem is érdemes beszerezni, hogy minden hallgatónak jusson), rendkívül fontos követelmény, hogy ennek az anyagrésznek a forgalmazási elveit és gyakorlatát átgondoltan, és minden részletre kiterjedően kidolgozzuk.¹⁹ A legkézenfekvőbb, legegyszerűbb és a könyvtár számára legkényelmesebb megoldás a gyakran keresett irodalom olvasásának helybeni használatra való korlátozása. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a hallgatók a könyveket szívesebben kölcsönzik, mint olvassák a könyvtárban, hogy az olvasóteremben való olvasást többnyire kényszermegoldásnak tartják. A gondokon enyhíthet, ha a gyakran keresett könyvek kölcsönözhető példányait a könyvtár rendkívül rövid időre: egy napra vagy néhány órára adja kölcsön. Számos könyvtár – zárástól nyitásig – az olvasótermekben elhelyezett tankönyveket, szakkönyveket is kikölcsönzi. Mivel ennek a gyakorlatnak megvan az a veszélye, hogy a

könyv nem kerül vissza időben, van egyetemi könyvtár, amelyik 3–4 példányban helyezi el az olvasótermi övezetben a gyakran keresett tanulmányi anyagot, és csak a többes-példányokat adja kölcsön.²⁰ A kölcsönzési határidő szigorú betartatása a könyvtári könyvek forgatásának elemi feltétele. Ezen a bázison alakítható ki megbízható, ténylegesen működő előjegyzési rendszer, amely a könyvtári könyvek rendelkezésre bocsátásában igen hatékony, biztonsági tényezővé tehető. A gyakran keresett könyvek kölcsönzés útján való forgatása a többféle (két órás időtartamtól egy teljes szemeszterre kiterjedő) kölcsönzési határidőt alkalmazó rendszerekben rendkívül bonyolult, nagy körültekintést kívánó, idő- és munkaigényes feladat. A rendszer kidolgozását és működtetését nehezíti, hogy rendkívüli határidő megszabása (néhány óra, egy nap, néhány nap) csak rendkívüli kereslet esetén indokolt, ami azt jelenti, hogy olyan időszakban, amikor a könyv iránt átlagos érdeklődés mutatkozik, vissza kell helyezni az átlagos (normál) határidejű kölcsönzési forgalomba.²¹

A forgatási sebesség problémájának megnyugtató megoldását a könyvtárosok az online rendszerű gépi kölcsönzés bevezetésétől várják, amely – egyéb és közismert előnyei mellett – arra is alkalmas, hogy a könyvek iránti keresletre vonatkozó paraméterek rögzítésével a szükségletekhez igazodó, differenciált forgalmazás tényleges realizálását megalapozza.²²

„A kutatás és a tanulmányok modern metodikája egyaránt azt kívánja, hogy a könyvtárhasználat jelenlegi . . . zárt rendszere feloldódjék, szakosodjék és megteremtődjék az olvasó, a könyvtáros és a könyv közvetlen kapcsolata. Ez egyfelől nagy *szabadpolcos térségek* kialakítását kívánja meg, másfelől a szabadpolcos használatra szánt gyűjtemények megfelelő tagolását olvasói rétegek, tudományszakok stb. szerint.”²³ (Kiemelés tőlem. N. Zs.) A követelmény megvalósítása korszerű épületet, elegendő teret feltételez. Új épületekben elhelyezett egyetemi könyvtáraink példája igazolja azt a véleményt, hogy a szabadpolcos rendszernek a tudományos nagykönyvtárban is létjogosultsága van, sőt e könyvtártípus korszerűségének is egyik legfontosabb ismérve.²⁴

A szabadpolcokon áttekinthetően felállított, gondosan összeválogatott könyv-együttes az egyik legjelentősebb szolgáltatás, amelyben könyvtár olvasóját részesítheti. Király István az előbb már idézett beszélgetés során arról is szólt, hogy „igazi könyvtári élményt csak a szabadpolc nyújt. A látogatók bele-beleolvashatnak a könyvekbe, izegethetik, megismerhetik őket, s közben érzik, hogy melyek azok a munkák, amelyeket feltétlenül el kell olvasniuk . . . Örülnék, ha a tudományos könyvtárak állományának . . . minél nagyobb része szabadpolcra kerülne.”²⁵

A szabadpolcon felállított állomány nagysága kérdésében megoszlanak a vélemények. Hosszú ideig tartotta magát az a felfogás, hogy a könyvtár állományának legnagyobb részét, élő anyagának egészét szabadpolcon kell elhelyezni. A több százezer kötetet kínáló szabadpolcos szupermarket azonban nemigen váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Kiderült, nehezen áttekinthető és kezelése nehézkes.²⁶ Újabbán ötven-százezer kötetből álló szabadpolcos térségek kialakítását tartják célszerűnek.²⁷

Az egyetemi könyvtár olvasótermeiben elhelyezett szabadpolcos állomány összetételét az egyetemi oktatómunka szakirodalmi követelményei határozzák meg. Ott, ahol a szabadpolcrendszer befogadóképessége engedi, ezt az állományt egyéb szakirodalmi

anyaggal egészítik ki, amely az egyetemi tanulmányokhoz kapcsolódik ugyan, de „a kínálat keresletet eredményez” elv alapján az egyetemi oktatók által előírt vagy ajánlott irodalmat igen nagy mértékben meghaladja.²⁸ A tankönyvi, tankönyvszerű anyag és a kiegészítő irodalom arányát a tanult szak jellege határozza meg. A természettudományi szakok hallgatói, a mérnökhallgatók vagy az orvostanhallgatók elsősorban tankönyveket, kézikönyveket keresnek. A társadalomtudományi szakokon tanuló hallgatók részére a publikációs formák széles skáláját kell biztosítani: a tanulmányi és kutatási anyag bő választékára van szükségük.²⁹

Választékra van szükség, s nem szelektálatlan információ-tömegre. Nagy felelősség hárul az egyetemi könyvtárra, amikor eldönti, milyen információkkal és információ-hordozókkal – könyvekkel, folyóiratokkal – veszi körül az egyetemi hallgatót. A diákevekben szerzett könyvtári–információs élményeknek meghatározó szerepe van abban, hogy a jövő szakembere milyen információs kultúrával, milyen információs befogadóképességgel indul el pályáján.

JEGYZETEK

1. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelete a könyvtárakról. Általános rendelkezések. 13.§. 1. bek.
2. ROGERS, Rutherford D. – WEBER, David C.: University library administration. New York, Wilson, 1971. 203–204.p.
3. Vö. BUDD, John: The education of academic librarians. = College and Research Libraries. 1984. No.1. 15.p.
4. ROGERS, R. D. – WEBER, D. C.: I. m. 198–199.p.
5. McLEAN, Neil: New technology in academic libraries. = Studies in library management. Vol. 7. London, 1982. 144.p.
6. Vö. WALLESHAUSEN Gyula: A szakreferensi rendszer. = Könyvtári Figyelő. 28.évf. 1982. 2.sz. 117–132.p., GOMBA Szabolcsné: Szakreferensek az egyetemi könyvtárban. = Könyvtári Figyelő. 29.évf. 1983. 2.sz. 146–152.p.
7. Legutóbb CSÁT József, az OMIKK főmunkatársa sürgette a szak szerinti szervezeti egységek kialakítását. „Ezekben a színvonal az egyetemi tanszékekéhez nőhet, a könyvtáros pedig az olvasó méltó partnerévé válhat, ha az előszerzeményezéstől a szakkatalógus gondozására bízott részének szerkesztéséig a dokumentum tartalmára vonatkozó minden munkafázist ő végez el.” (Könyvtáros. 34.évf. 1984. 5.sz. 251.p.)
Szakosított munkacsoportokból álló *egyetemi könyvtári szervezet* modelljét dolgozta ki és adta közre MARTELL, Charles R.: The client-centered academic library. An organizational model. Westport, etc. Greenwood Press, 1983. 136 p. (Contributions in Librarianship and Information Science 42.)
8. CSŰRY István: Egyetemi modell – könyvtári modell. = Könyv és Könyvtár. 8/2. Debrecen, 1971. 47.p.
9. Vö. KATZ, William: Introduction to reference work. Vol.2. Reference services and reference processes. 2nd ed. New York, McGraw-Hill, 1974. 53.p.
10. HEIT Gábor – LAKI János – VAJDA Kornél: Egy új lakótelepi könyvtár felül- és alulnézetből. 2. = Könyvtáros. 33.évf. 1983. 1.sz. 38–42.p.

11. PÁLVÖLGYI Endre: A könyvtári tájékoztató szolgálat feladatainak határai. = Magyar Könyvszemle. 73.évf. 1957. 1.sz. 85.p.
12. WALLESHAUSEN Gyula: A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára új olvasószolgálati modellje. = Könyvtári Figyelő. 30.évf. 1984. 1.sz. 31--33.p.
13. A ROGERS és WEBER szerzőpáros (I. m. 208.p.) „the clearinghouse for library information”-nek nevezi a katalógusok mellett felállított tájékoztató szolgálatot.
14. A korszerű könyvtáráépületekben a katalógusokat a tájékoztató segédkönyvtárral, s egyéb szabadpolcos állományrészekkel együtt a központi konzultációs övezetben helyezik el. Vö. WALLESHAUSEN Gyula: a 12.sz. jegyzetben idézett mű. 29.p., WIPPEL, Günter: Der Auskunftsdienst an wissenschaftlichen Bibliotheken und sein kommunikatives Spannungsfeld zwischen Bibliothekar und Benutzer. = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. 1984. H.4. 302.p.
15. NAGY Attila: Személyi érintkezés dimenziói és a könyvtár. = Könyvtári Figyelő 23.évf. 1977. 3–4.sz. 306–318.p., DAVINSON, Donald: Reference service. London, etc. Bingley–Saur. 1980. 53–54.p., KATZ, William: I.m. 50–51.p.
16. Beszélgetések a könyvtárról. KIRÁLY István: Igazi könyvtári élményt csak a szabadpolc nyújt. Riporter: Vértesy Miklós. = Könyvtáros. 31.évf. 1981. 2.sz. 64–65.p.
17. PESCHKE, Michael: Konzeption zur Lehrbuchversorgung von Studenten. = Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1984. H.3. 122–126.p.
18. PESCHKE, Michael: Zur Lehrbuchversorgung an den Hochschulbibliotheken. = Das Hochschulwesen. 1982. H.11. 305.p.
19. Minderről részletesen ld.: HIGHAM, Norman: The library in the university. Observations on a service. London, Deutsch, 1980. 84–109.p., BUCKLAND, Michael K.: Book availability and the library user. New York, etc. Pergamon Press, 1975. XII, 196 p., Vö. ROGERS, R. D. – WEBER, D. C.: I.m. 215–217.p., a szegedi törekvésekről: KLUKOVITSNÉ PARÓCZY Katalin: Könyvtári helybenolvasás és kölcsönzés az egyetemi tanulmányi munka szolgálatában. Műhelytanulmány a szegedi József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárából. = Könyvtári Figyelő. 28.évf. 1982. 2.sz. 151–157.p.
20. A hannoveri Egyetemi Könyvtár gyakorlata. Ld. BOCK, Günter: Ergebnisse des Benutzerforschungsprojektes I der DFG für den Lesesaalbereich. = Arbeitsbereich Lesesaal in wissenschaftlichen Bibliotheken. Stuttgart, 1979. 36.p.
21. HIGHAM, Norman: I.m. 99.p.
22. HIGHAM, Norman: I.m. 95., 99–100.p.
23. CSÚRY István: I.m. 45–46.p.
24. WALLESHAUSEN Gyula: a 12.sz. jegyzetben idézett mű. 29–33.p., PAPP István: A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárának új épületéről. = Könyvtári Figyelő. 30.évf. 1984. 1.sz. 34–43.p.
25. KIRÁLY István: I.m. 63.p.
26. ENRIGHT, B. J.: Bibliothochlanasia: library hygiene and the librarian. = Essays on information and libraries. Festschrift für Donald Urquhart. London, 1975. 68–69.p.
27. BOCK, Günter: I.m. 36.p.
28. URQUHART, Donald: The principles of librarianship. Wetherby, 1981. 13.p., WALLESHAUSEN Gyula: a 12.sz. jegyzetben idézett mű. 30.p.
29. Vö. BOCK, Günter: I.m. 36.p.